

MÔŽE BYŤ ČLOVEK VO SVETE DOSTOJEVSKÉHO CUDZINCOM?

JOZEF PAUER, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Skôr, než by som vôbec začal uvažovať nad zaľudneným vesmírom Dostojevského, žiada sa mi odpovedať priamo: Nie, človek v časoch a priestoroch Dostojevského diela nie je cudzincom. Jednoducho ním nemôže byť.

Zoči-voči priepastnej hĺbke a krásy Dostojevského diela sa ma zmocňuje nemý úžas. I keď ma tajomne priťahuje, nedokážem sa podujat' na poctivý rozbor či výklad tohto kruto pravdivého analytického skúmania najskrytejších hlbín labyrintu ľudskej duše.

Ak sa teraz pokúsím premôcť svoj strach a prelomiť mlčanlivé ohromenie nad priepasťou, ku ktorej ma Dostojevskij privádza, len preto, aby som sa aj ja sám pokúsil „zliezť“ steny utrpenia a vojsť do brány, ktorá sa neotvára do ničoty, ale do bytia vo svete tých najrozmanitejších túžob, vášní, vzostupov a pádov, trýzne a uzmierenia, robím tak s vedomím vlastnej nedostatočnosti, avšak v túžbe vystúpiť nad ňu a podať aspoň záznam zlomkov impresií, ktoré uviazli v mladistvej pamäti dávneho čítania v intimnom svetle nočnej lampy.

Jeho tvár je plná bolesti a utrpenia. Tento človek nesie všetku bolesť, ktorej je schopný. Za každou jeho črtou sa skrýva bolesť. Hľadá hĺbku, zostupuje stále hlbšie, do svojho vnútra, vnára sa do človeka, pod masku, za povrchový jav. Plný smútku, nekonečného smútku nad biedou a utrpením tohto sveta.

Všetky podoby telesného a duševného utrpenia prenikajúceho dreň ľudskej existencie. Bázeň, smútok a bolesť rozkladajú svoj stánok v chráme ľudskeho srdca. V chráme zasvätenom láske, ktorý je však často znesvätený chamtivosťou prízemných, nenávisťou povýšených, strachom vládarov.

Vykupiteľské, očisťujúce utrpenie tých, ktorí ho prijímajú bez donútenia či z nutnosti. Záblesk krásy uzmierenia.

Dostojevskij vníma všetko cez človeka. Každá udalosť je funkciou človeka. Tento neoblmný výskumník sa usadil na dne jaskyne človeka. Zostupuje k posledným jeho neurónom, aby sa zmocnil celého vesmíru. Cez „otvor“, ktorým mu je študentská manzardka, v spoločensťve vyhnanco v Sibíri alebo cez okno v podzemí či vo víre roztočenej rulety.

Človek-jednotlivec drvený krachom individualizmu, človek – úd spoločnosti rozdieraný tyraniou masy. A tak zostáva len hľadať základ, na ktorom možno vystavať svet priateľský pre všetkých.

Áno, nemôžem zabudnúť na prítomnosť vrúcneho priateľského citu u Dostojevského. Človek, ktorý je večne bez priateľov, večne v túžbe po priateľstve, večne milujúci, priveľmi milujúci. Bytosť, ktorá túži dávať sa, ktorá potrebuje byť prijímaná ako dar. A často nachádza ľudí, ktorí dokážu dar prijať, medzi ľuďmi na okraji ľudskeho sveta, medzi „urazenými a poníženými“, medzi vrahmi a vyhnancami ...

Spomínam si na vraha Aleja zo *Zápisok z Mŕtveho domu*, ktorého Dostojevskij naučil čítať a písať po rusky bez šlabikára, čítaním *Nového zákona*. Keď sa tohto mladého muslima pýta, čo sa mu najväčšmi z tejto knihy páči, odpovedá: „To, kde vraví: odpúšťaj, miluj, neublížuj

a miluj svojich nepriateľov. Ach, ako krásne to vraví!“ A na „idiota“ Myškina, ktorý otvára dvere umierajúcemu suchotinárovi preniknutému zášťou a vraví mu: „Chodte prvý a odpusťte nám naše šťastie.“ A ešte na hrozné poznanie vraha Raskoľnikova: „Išiel som to len skúsiť: zabil som. A zabil som seba.“

Okamihy. Všetky tie veľké diela sú okamihy, extrakty povahy, v ktorých je koncentrovaný celý život. Okamihy, ktoré čitateľ pochopí len v pomere k svojmu vlastnému životu. Okamihy, ktoré sú ohniskami reťaze neustáleho pokusu o odkrytie človeka a záhady jeho bytia. Vychádza z toho, čo je zjavné navonok. Všetko sa hýbe v prúdoch života. Života čínorodého, života skúmavého intelektu, života rozkošnickeho, spaľovaného vášňami. Účelom všetkých tých podôb života je život sám. Dostojevskij však zároveň vidí, že život sám je len akousi prázdnu formou, pokiaľ v ňom ako centrum celého jeho vírenia nesídli srdce. Až ono túto „neohraničenú“ formu oživuje, utvára a otvára pre lásku. A láska je účelom účelu života.

Človek sa rodí do rehole života a času, ktorý je mu daný, aby sám seba prekonával. Je večne neukončený, otvorený k rozmachu po dokonalej podobe človeka ako zacielení podstaty života. V tomto zacielení nie je človek zaviazaný byť dokonalý, ale jeho povinnosťou je k dokonalosti smerovať, pretože je živým obrazom Boha.

Avšak takisto je pripútaný ku kolesu vášni. Dostojevského človek je zmietaný náruživosťou, ocitá sa nad všetkými priepasťami sveta. Ale nie je ničiteľom a ani nevchádza do pažeráka ničoty. Pokúšaný všetkými druhmi popierania nič neničí, vylučuje odporovanie a pri-takáva životu. Z pozície milujúceho prisvieďča životu v láske, veľkému tajomstvu slz, slz dobra a pokory. Slz krásy, nehy, slz oživujúcich spoločenstvo tých, ktorí sú povinní naplňať srdcia láskou.

Nie, tento človek nemôže byť cudzincom. Z hľadiska jeho príslušnosti k spoločenstvu, do srdca ktorého je vliata láska, žiadny človek nie je cudzincom. I keď to vôbec nie je také jednoduché a ľahké. Pretože nemôže nezostúpiť až na dno života, ak má vyrásť do svojich výšin.

Základný tón Dostojevského je láska. Láska neúnavne trpiaca, ktorá z popola trýzne vynáša diamant radostnej krásy a dobra.

Jedna osoba sa odovzdáva inej; prebývajú vo vzájomnej participácii. Láska vychádza zo seba, aby sa ako živý dar odovzdala inému. Prúdi do druhého, vyprázdňuje seba, aby iného naplňala. Neoslabuje ho, nepotláča, nepopiera, ale naopak umocňuje. Ak iný dokáže tento tajomný dar prijať, nezostáva len milovanou bytosťou – sám sa stáva osobou milujúcou. Len ten, kto sa dáva, má. Ak inde nie, v láske to platí vždy.

Dostojevskij vystavuje svet „prehodnoteniu všetkých hodnôt“, ale nie nietzscheovskému. Aj on odmieta utilitárnu morálku, formálne pokrytecké normy, oktrojované hodnoty. Namiesto nich uplatňuje hodnoty srdca, vzájomnú úctu, pravdu, dobro, lásku medzi ľuďmi (z „podzemia“ i výslnia), ktorí sú krehkými živými bytosťami, nie nadľuďmi. Nové hodnoty nevyrastajú z akademických gest či prekrvených aktov nadčloveka, ale z ľudí vnútorne otrasených, z ľudí, ktorí sa vnútorne obrodzujú a vstupujú do „rádu lásky“.

V hlbokom inšpirovanom čítaní Dostojevskij prežíval pre svojich súčasníkov neviditeľné príznaky krízy, ktorá prepukla naplno až v prvej polovici 20. storočia a vrcholí na jeho konci.

Zachvieval sa v dunení rútiacich sa fasád, ktoré ešte vždy za jeho života stáli, i keď už všakovak podopierané a našminkované. On už videl, ako padajú zábrany, miznú škrupule a veci

života sa obnažujú až na kosť. Dostojevskij vstupuje do tejto situácie a chápe ju ako príležitosť skúmať a preverovať všetko, čo sa zo zahalenej podstaty vynára.

Vidí, že staré odpovede neplatia, ale zároveň pociťuje absenciu otázok. A tak sa začína pýtať, aby mohol načrtnúť cestu úniku pred katastrofou. Niet u neho vopred prichystaných súdov, sú len otázky a horlivá snaha nepremárniť príležitosť na založenie nových odpovedí.

Dostojevského človek vie, že jeho sloboda je v čase krízy, ktorá sproblematizovala všetky hodnoty, nekonečná, že je možné poprieť iného človeka i seba, že možno poprieť všetko ľudské i mimofudské, že možno poprieť aj Boha. Človek sa vzdáva všetkých škrupúl ľudského spolunažívania. Ale vie aj to, že ak zvolí cestu absolútnej nezáväznosti, slobody bez zodpovednosti, pohltí ho ničota.

Dostojevskij volí lásku. Nie ani tak lásku k životu, ako skôr život lásky. Vo svetle lásky a dobra, a či len túžby po nich, nemôže sa človek stať cudzincom. Z hľadiska človeka predchnutého touto túžbou, aj keď blúdiaceho po útesoch najstrašnejších vášní, človeka hlboko oduševneného túžbou po láske, dobre a kráse, neexistuje cudzinec medzi ľuďmi.

Napriek tomu, že je pre človeka nemožné stať sa vo svojom bývaní vo svete cudzincom, nie je to vôbec ľahké, nie je to človeku dané od prirodzenosti. Je to tragický i vykupiteľský údel človeka – byť na ceste, putovať a zastavovať sa, stavať prístrešok. A vychádzať z neho k blízkym, prekonávať zlo láskou, poznávať troskotanie svojich snažení na mrežiach sveta, ktorý nie je ríšou vlády „ordo amoris“. A znova vstávať. Neničiť, akceptovať život a jeho víchry. Nebyť však len pierkom v ich dlani, byť budovateľom domova a rásť k nebesám.

Dostojevského človek nie je cudzincom. Nepodriaďuje sa nihilizmu. Čelí ničote vierou (vykúpenou poznaním utrpenia a pretrpenia sa k uzmierneniu) v ľudské hodnoty a platnosť princípov lásky a dobra. Aktívne tak konajú knieža Myškin i Aľoša Karamazov, nevyhnutne sa k tomu pretrpia a uvedomia si to tak démonický metafyzik Stavrogin, horúčkovitý študent a vrah Raskolnikov, intelektuálne britký Ivan Karamazov, ako aj na kríži vášní príbity Dimitrij.

Takže Dostojevskij pri hľadaní novej základne pre otrášených po všetkom tom preskúmaní strhnutých mostov, zrúcanín chrámov, po vnáraní sa až na dno rozbúrených vôd krízovej povodne nášho sveta odkrýva lásku ako jediný pevný základ nového sveta a ľudského spoločenstva v ňom. Zdá sa to konzervatívne, zatuchnuté, pobožnostkárске ...? Ó nie, je to len večne pravdivé. A teda vždy nové, radikálne nové.